

NÓTÁRI TAMÁS

A török terjeszkedés állomásai Aeneas Sylvius Piccolomini Európa című művében

A jelen dolgozat Aeneas Sylvius Piccolomini,¹ a későbbi II. Pius pápa, a kiváló humanista és jeles egyházpolitikus Európa című munkájának a török terjeszkedés állomásaira vonatkozó fejezeteinek fordítását tartalmazza (IV; IX–XVII).² A törökökre természetesen nem csupán a fejezeteinek fordítását tartalmazza, hanem láttuk azonban szükségesnek azon fejezeteket, illetve azok vonatkozó sorait ideiktatni, amelyek a mű korábbi részeiben leírt eseményeire utalnak, ám nem tartalmaznak érdemien új megállapítást.³ A török terjeszkedés jelentékeny szerepet játszik a magyar (I–II; V–VI; VIII) és a bizánci (III; VII) vonatkozású fejezetekben elbeszélte eseményekben – ezek fordítását már korábban közzétettük.⁴

Aeneas Sylvius gondolkodását és gyakorlati ténykedését át- meg áthatotta a török terjeszkedéstől való félelem és az elleni fellépésre ösztökélő egyházpolitika. Így az említett fejezetek közlését (II) megelőzően nem tűnik feleslegesnek röviden áttekinteni életpályáját, irodalmi munkásságát, az Európa szerkezetét és célkitűzéseit, a szerzőnek az iszlámról alkotott általános véleményét, s néhány megjegyzést fűzni a lefordított részek forrásaihoz (I. 1–5.).

I.

1. Aeneas Sylvius Piccolomini⁵ 1405. október 18-án született elszegényedett nemesi család gyermekeként a Siena melletti Corsignanóban. Tanulmányait Sienában és Firenzében végezte, s már ekkoriban szorosabb-lazább kapcsolatot tartott fenn korának jelentős humanistaival. Akik közül kiemelendő Francesco Filelfo, Maffeo Vegio, Lorenzo Valla, Giovanni Aurispa és Guarino Veronensis.

A Baseli Zsinaton (1431–1449) Domenico Capranica és más egyházi méltóságok titkáráként tevékenykedett 1435-ig, amikor Niccolo Albergati bíboros diplomatája lett. 1436-

¹ A szerző neve latinosan Aeneas Sylvius Piccolomineus, olaszosan Enea Silvio Piccolomini. Ő maga a latinos írásmódot részesítette előnyben. Az Aeneas Sylvius/Sylvius Piccolomini latin-olasz hibrid alakot azonban mind a nemzetközi, mind a magyar szakirodalom olyannyira befogadta, hogy jobbnak láttuk azon nem változtatni.

² A fordítás alapjául a következő kiadás szolgált: Aeneas Sylvii Piccolominei postea Pii II. Papae Opera Geographica et Historica – Helmstadii, Impensis Joh. Melch. Sustermanni, Bibliopolae ibid. MDCIC. 231–23.4; 249–259. (a továbbiakban: Aeneas Sylvii Piccolominei Opera)

³ Ilyenek például a XXII. (De Austria, et aliquot rebus gestis in ea.) vagy az LIX. fejezet (De Roma, et apud eam Eugenio, Nicolao quinto et Calixto tertio, summis pontificibus, aliisque viris multis percelebris.).

⁴ Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini Európa című művéből. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Nótári Tamás. Documenta Historica 42. A JATE Történész Diákkör Kiadványa, Szeged 1999. Sorozatszerkesztő: Müller László – Pándi Lajos.

⁵ Életrajzi és munkásságának monografikus feldolgozásai közül kiemelendő: Voigt, G.: Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius der Zweite, Bd. 1–3. Berlin, 1856–1863.; Pór A.: Aeneas Sylvius – II. Pius pápa. Budapest, 1880. (a továbbiakban: Pór); Boulting, W.: Aeneas Sylvius, orator, man of letters, statesman and pope. London, 1908.; Hocks, E.: Pius II. und der Halbmond. Freiburg im Breisgau, 1941.; Paparelli, G.: Enea Silvio Piccolomini. Bari, 1950.

ban a zsinatra visszatérően kiváló szónoki képességeivel tűnt fel, s V. Félix ellenpápa titkára lett. Ebből az időből származnak azon írásai, amelyekben a zsinat elsőbbségét hirdeti a pápa felett.⁶ V. Félix 1442-ben a Frankfurtban tartott birodalmi gyűlésre küldte Aeneast, ahol széleskörű irodalmi műveltségével elkápráztatta III. Frigvest (1440-1493), aki őt poeta laureatusszá koronázta, s titkári állást ajánlott fel neki a Birodalmi Kancellárián, amit Aeneas el is fogadott. 1446-ban egy súlyosabb betegség hatására pappá szenteltette magát, és rábírta Frigvest és a választófejedelmeket, hogy adják fel az egyházszakadással szembeni semlegességüket, és ismerjék el IV. Jenőt (1431-1447) pápának. Szolgálatának jutalmául V. Miklós pápa (1447-1455) Aeneast 1447-ben Triest, majd 1450-ben Siena püspökévé nevezte ki.

III. Callixtus pápa (1455-1458) halála után a conclave 1458. augusztus 19-én Aeneast pápává választotta, aki a II. Pius nevet vette fel. (A névválasztást elsősorban a vergiliusi Aeneas hősnékné igen gyakran állandó epikus jelzőjével szereplő neve – pius Aeneas – befolyásolta.) Programjának sarkalatos pontjaiként a török terjeszkedés visszaszorítását és Bizánc megbosszulását emelte ki. 1459 júniusára Mantuába kongresszust hívott össze, amelynek feladata egy keresztes hadjárat megszervezése lett volna, ám az uralkodók közönye miatt ez nem hozta meg a várt eredményt. Ennek hatására fogalmazódott meg a pápában azon terv, hogy ő maga áll a keresztes hadak élére, így mutatván példát Európa fejedelmeknek. Az 1462-es török előretörés szövetségbe kövacsolta Velencét és Magyarországot, akik a pápát kérték arra, hogy bírja rá az európai országok uralkodóit a szövetséghez való csatlakozásra. Az eredmény itt is csekély volt, ám a pápa bejelentette, hogy maga áll a hadak élére.⁷ 1463-ban adta ki *In minoribus agentes* kezdetű bulláját, amelyben beismerte ifjúkori tévelygéseit.⁸ Ezen bulla tartalmazza a híressé vált „Aencam reicite, Pium recipite!” felhívást.

1463. októberében bullában hirdette meg a keresztes hadjáratot, amelyben a Pápai Államon kívül csak Magyarország, Velence és Burgundia segítségére számíthatott. A hadak egy része össze is gyűlt, a pápa azonban már nem állhatott a hadjárat élére, ugyanis erősen leromlott egészségi állapota válságosra fordulván 1464. augusztus 15-én Anconában meghalt.

2. Aeneas Sylvius gazdag irodalmi munkásságából⁹ vázaltszerű áttekintésünkben a következőket emeljük ki. Aeneas is – miként minden humanista – művelte a levéltudományt. Ebben a műfajban legfőbb példának Cicerót tekintették, akinek leveleire nem sokkal Aeneas kora előtt akadt rá Boccaccio. Kora ifjúságától fogva kiterjedt levelezést folytatott, s levelei igen sokban messze felülmúlják a korabeli humanisták levélváltásainak jelentőségét, ugyanis gyakorta állván az események középpontjában igen fontos eseményekről számolt be, s így a kor történetének feltérképezéséhez elengedhetetlen információt szolgáltatott. Mint szónok nemkülönben jelentőset alkotott, beszédeit – mind a pápasága előtt, mind a már pápaként mondottakat – maga kezdte kiadásra gyűjteni. A *„Tractatus de liberorum educatione”* című művét V. László királyunknak, helyesebben annak nevelőjének írta, s ebben megfogalmazta a hercegi nevelés elméletét. Hangsúlyozza, hogy a király legbiztosabb java az erény, amely a bölcsességen alapul, és felhívja a figyelmet arra is, hogy a királynak széleskörű műveltséggel kell rendelkeznie, hiszen a műveletlen király (illitteratus rex) olyan, mint a megkoronázott

⁶ Ehhez lásd bővebben Boronkai I.: Aeneas Silvius Piccolomini – Pápa vagy zsinat (Válogatott levelek). Budapest, 1980.

⁷ Az „elmaradt keresztes hadjárat” bővebben idéz a forrásokból Török J.: Péter vándorúton. Budapest, 1991. 142. és köv.

⁸ E bullát hosszabban idézi Pór 332.

⁹ A művek kiadásait l. Tusculum – Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters. Buchwald, W. – Hohlweg, A. – Prinz, O. München, 1963. 406. (a továbbiakban: Tusculum – Lexikon)

számár.¹⁰ Hasonlóan Ciccerót utánzó párbeszédes értekezések a *De potestate concilii* és a *De sanctis institutis*, amelyekben a zsinatnak a pápa felett álló voltát fejtegette.¹¹ Esszéisztikus munka a *De curialium miseris*, amely eredeti humorral szólt az udvari élet viszontagságairól. Igen olvasott műve volt az *Euryalus et Lucretia* című beszélye, „erkölcs-bölcsészeti reflexiókban ez sem szűkölködik, noha egyébként hamis kis história biz ez”.¹² Ennek 16. századi magyar átdolgozása az ún. Pataki Névtelentől származik.¹³

Sajnos nem maradtak ránk költői munkái közül az ifjúkorában olasz nyelven, Petrarca mintájára írottak, ismerjük viszont azon költeményét, amelyet már pápaként készített a Károly francia királynak küldött szentelt kardhoz csatolva. Szintén pápaként írta a Szűz Máriához, Sienai Szent Katalinhoz és Szent Ágostonhoz szóló himnuszait. Epigrammákat és sírverseket mindvégig írt, így például tőle származik az is, amelyet szülei sírjára véstek.¹⁴ Életrajzi munkája a *Historica Friderici III.*, amelyben Aeneas azon támadásokról szól, amelyek Frigycst érték az osztrák alattvalók részéről, amikor azok V. Lászlót 1452-ben Frigyes gyámsága alól fel akarták szabadítani. Ebben Ausztria történetét is feldolgozta – ám igen hézagosan – a legrégebbi koroktól kezdve egészen Frigyes koráig. Jelentőségében egyedülállóak *Commentariusai*, ugyanis ez az első olyan emlékirat, amely pápa tollából származik.¹⁵

3. A 16. században foglalták össze először *Cosmographia* címen *De Asia* és *De Europa* című munkáit. A *De Asia* 1461 nyarán keletkezett. Ebben a földrajzi leírások kerülnek előtérbe, hiszen az Ázsia történetére vonatkozó ismeretek e korban igen gyérek voltak. Alexander Humboldt szerint a *De Asia* Aeneas legtudósabb műve, és nagyban elősegítette a föld megismerését – s feltehetően igen nagy hatással volt Kolombuszra. A *Cosmographia* második része a *De Europa* (a pápa előbb az *De Asiát* dolgozta ki részletesen). A *De Europát* Aeneas már bíborosként kezdte írni, ám mint pápa még bővített rajta. A végső kidolgozás azonban elmaradt, ugyanis mielőtt ezt megtehetné volna, meghalt. Erre vezethető vissza, hogy az *Europa* egyes fejezeteinek egymáshoz viszonyított terjedelme néhol igen aránytalan, szerkesztése olykor az ideiglenesség benyomását kelti.

Nem tűnik érdektelennnek, ha néhány mondatban összefoglaljuk, amit a szerző a *Cosmographia* előszavában (már pápaként) előad.¹⁶ Tisztában van azzal, hogy minden cselekedet alá van vetve az emberi rosszindulatnak, ezt még a pápa sem kerülheti ki, ám akit az ő írása untat, előbb olvassa el azt, s csak azután becsmérelje.¹⁷ Ha valakit az írásmód eleganciája nem ragad meg, mégis le fogja bilincselni az elbeszélte dolgok változatossága és újdonsága. Méltán menthető, hogy idejét ilyen tevékenységnek szentelte, hiszen nem hanyagolta el sem isteni hivatását, sem a tanácskozásokat, s a könyörgéssel hozzá fordulókat sem utasította el, csupán saját magát fosztotta meg a pihenéstől és az éjszakai nyugalomtól, hogy leírja mindazt, amit említésre méltónak tartott. Elismeri ugyan, hogy mások talán gyümölcsözőbben használták fel a virrasztás óráit, ám ő szükségesnek vélte, hogy elméjének valamely szellemi tápot nyújtson, s ezen tevékenység sem maradt eredménytelen; történetet (történeti mun-

¹⁰ Ezen művéhez bővebben I. Finácz Ernő: A reneszánszkorai nevelés története. Budapest, 1919. 35. és köv.

¹¹ Ezen álláspontját kezdte visszavonni a *De concilio et Pontificis Romani auctoritate* című munkában, majd Pentalogusában már inkább Jenő pápa ügyét támogatta. A kölni főiskolához írott *Epistola retractionisban* végképp visszavonta tévelygéseit – ezen gondolatokat ismételte meg a már említett *In minoribus agentes* kezdetű 1463-as bullájában.

¹² Pór 354.

¹³ Ehhez bővebben lásd Dévay, J.: Aeneas Sylvius' Entlehnung in der Novelle Euryalus und Lucretia und ihre ungarische Bearbeitung. Pest. é. n.

¹⁴ Sylvius hic iaccho coniunx Victoria mecum / ... Filius hoc clausit marmore papa Pius.

¹⁵ E műfaj legjelentősebb művelője az antikvitásban Julius Caesar volt.

¹⁶ Aeneas Sylvii Piccolominci Opera 3-6.

¹⁷ Verum qui scripta nostra fastidit, prius legat, deinde vituperet.

kát) írt ugyanis, amit a régick az élet tanítómesterének neveztek.¹⁸ Ezzel ugyan nem kerülheti el a gáncsoskodást, ám a közös emberi sorsot nyugodt lélekkel kell viselni.¹⁹ Az írás során a következő eljárást követte: el kívánja beszélni saját korának említésre méltó történéseit, ám jó néhány hajdani dolgot elhagy, az eseményeket történésük helyénck megfelelően adja elő keletről nyugat felé haladva. Szükség esetén megjegyzéseket fűz a földrajzi helyek és a népek természetéhez s elhelyezkedéséhez, a mű elején pedig röviden a Föld általános leírását adja, mivel ez az emberi cselekedetek színtere.

4. Aencas Sylviusnak a Koránról, Mohamedről és általában az iszlámról alkotott képének legfontosabb forrása a II. Mohamed szultánhoz írott levele.²⁰ Ebben igen jelentős, ám csekély reálpolitikai érzékről tanúskodó tervet fogalmazott meg, ti. felszólította a szultánt, hogy hagyja el a mohamedán hitet, és legyen kereszténnyé. Ezen levél jó néhány pontjában felhasználta Nicolaus Cusanus *A Korán megrostálása* című művében kifejtett gondolatokat.²¹ A pápa bizonyította a krisztusi tanítás és Krisztus életének igaz, valamint a mohamedai gondolat és Mohamed életének hamis voltát. Megígérte a szultánnak, hogy amennyiben kereszténnyé lenne, szentesítené szultáni címét, és elismerné bizánci császárnak. Az ezen levélben megfogalmazott nézeteket a következőkben rekonstruálhatjuk.

Mohamed mint Krisztus alakjának tökéletes ellentéte jelenik meg.²² Míg Krisztus az emberiség számára a megváltást hozta, addig Mohamed, a Sátán eszköze csak a bálványimádást már-már teljességgel kiszorító kereszténység romlására születt.²³ Mivel Mohamed természete hazug és buja volt, a gyönyört tette meg törvénye alappilléréül.²⁴ Szemben azon ókori görög filozófusokkal, akik filozófiájuk középpontjába a hedonét állítván annak érvényét – minthogy nem hittek a lélek halhatatlanságában – csupán az evilági életre vonatkoztatták, Mohamed a voluptas főségét a túlvilági létre is kiterjesztette.²⁵ Mohamed híján volt mind a bölcsességnek,²⁶ mind pedig a toleranciának, ezért adta törvénybe tanainak fegyveres terjesztését.²⁷ Mohamed tehát hamis próféta,²⁸ akinek vallása nélkülözi a ratiót,²⁹ ami pedig a keresztény vallás lényeges eleme, hiszen jó néhány antik bölcselő is oly gondolatokat fogalmazott meg, mintha már ismerte volna az evangélium tanítását.³⁰ A Koránnak csupán azon részcsei tekinthetők elfogadhatónak, amelyek egyeznek az Ó-Testamentummal,³¹ ezenkívül a Koránban is helyet kap Krisztus, ám csak mint próféta.³² Mindkét eszmerendszer vallja a lélek halhatatlanságát, ám a Paradicsomról alkotott elképzeléseik merőben eltérőek.³³ Kö-

¹⁸ Historiam enim teximus quam nostri maiores vitae magistrum appellaverunt.

¹⁹ Communem sortem aequo animo ferre debet.

²⁰ Az idézés a következő kiadás oldalszámait szerint történik: Pio II. (Enca Silvio Piccolomini) Lettera a Maometto (Epistula ad Mahumetem), a cura di G. Toffanin. Napoli, 1953. (Collezione umanistica diretta da G. Toffanin, 8.). (a továbbiakban: EM)

²¹ Kettejük szellemiségének rokon vonásaihoz bővebben Gebel, D.: Nikolaus von Kues und Enca Silvio Piccolomini. Hannover, 1977.

²² EM 132.

²³ EM 165.

²⁴ EM 156.

²⁵ EM 148.

²⁶ EM 135.

²⁷ EM 165.

²⁸ EM 166.

²⁹ EM 132.

³⁰ EM 123.

³¹ EM 127.

³² EM 109.

³³ EM 125.

zös vonásuk továbbá az egyistenhit, Mohamed követői azonban nem fogadják el a Szent-háromság tanát.³⁴

A Korán tanításának hamis voltát bizonyítja továbbá azon tény is, hogy a mohamedi törvény terjedésével hanyatlott a tudomány a meghódított területeken.³⁵ A keresztényeknek a törökök felett aratott győzelmei a keresztény tanítás igaz voltát bizonyítják, a török sikerek viszont pusztán annak tudhatók be, hogy a leigázott kisázsiai népek katonailag gyengék és felkészületlenek voltak.³⁶

A két vallás túlvilágképe kapcsán felettébb szemléletesen fogalmazza meg a köztük lévő ellentétet: „Vides inter tuam et nostram beatitudinem quantum interest: nostra felicitas nobiliori hominis parti, idest animae, respondit, tua viliori, idest corpori; nostra mentalis est, tua carnalis; nostra cum angelis et ipso Deo communis est, tua cum suis et aliis pecoribus; nostram docti omnes philosophi laudant, tuam vituperant; nostra caelo digna est, tua etiam in terra reprehenditur.” – „Látod, mily nagy a különbség a te boldogságod, és a miénk között: a miénk az ember nemesebb részének, azaz a léleknek felel meg, a tiéd az alávalóbbnak, azaz a testnek; a mi boldogságunk szellemi, a tiéd testi; a miénk az angyalokkal és magával Istennel közös, a tiéd a disznókkal és más barmokkal; a miénket minden tanult filozófus dicséri, a tiédet helyteleníti; a miénk méltó az éghez, a tiédet még a Földön is kárhoztatják.”³⁷

5. Érdemes szót ejteni azon szerzőkről is, akiknek műveit az *Európa* jelen fejezeteinek megírásánál Aeneas Sylvius felhasználta, illetve említi.

Polybioszra³⁸ (Kr. e. 201-120), a hellenisztikus kor nagy formátumú történetírójára többször hivatkozik. Ő – a történetírás atyjának, Herodotosnak a példáját követve – összekapcsolta a történetírást és a földrajzot. Művének, amelyben Róma világbirodalomává válását mutatja be, terjedelme negyven könyv, ám (az első öt könyvet kivéve – ez teljes) csupán töredékekben maradt ránk.

Strabó³⁹ (Kr. e. 63 - Kr. u. 19) *Geographikája* első könyveiben a földrajz elvi kérdéseit tárgyalja, a 3-10. könyvben Európa, a 11-16. könyvben Ázsia, a 17. könyvben pedig Afrika földrajzát tekinti át, előadását kultúrtörténeti megjegyzésekkel színesítve. Gyakorta hivatkozik Homéroszra, aki szerinte a földrajz területén is teljességgel megbízható forrás.

Artemidórosz⁴⁰ ephesosi szerző Kr. e. 100 táján írt *Geographuménáját* ma már csak töredékekből ismerjük. Strabón órá is szívesen hivatkozik.

Plinius Maior⁴¹ (Kr. u. 23-79) *Naturalis Historiájának*, amit mind az antikvitásban, mind pedig a középkorban enciklopédiaként használtak, első hat könyvéből számos adatot merített Aeneas Sylvius is. A 2. könyvet elsősorban a *De Asia* I-IX. fejezeteiben használta, amelyek az általános kozmológiát, azaz a világmindenség leírását tartalmazzák. A 3-6. könyv a Plinius által ismert világ földrajzáról és néprajzáról ad összegzést, ezek közül az *Európa* jelen fejezeteihez Aeneas Sylvius leginkább a 4. könyvet forgatta.

Klaudiosz Ptolemaiosz⁴² (Kr. u. 85-163) matematikai művein kívül igen jelentős a *Bevezetés a Föld feltérképezésébe* című munkája, amelyben több mint nyolcezer földrajzi pont (város, hegy, folyótorkolat) szélességi és hosszúsági adatait jelöli meg, ezenkívül pedig útmutatást ad a világtérkép elkészítéséhez.

³⁴ EM 133.

³⁵ EM 168.

³⁶ EM 110.

³⁷ EM 150.

³⁸ Polybiosról bővebben l. Tusculum – Lexikon 660.

³⁹ Strabónról bővebben l. Tusculum – Lexikon 749.

⁴⁰ Artemidóroszról bővebben l. Tusculum – Lexikon 86.

⁴¹ Pliniusról bővebben l. Adamik T.: Római irodalom az ezüstkorban. Budapest, 1994. 88-95.

⁴² Klaudiosz Ptolemaioszról bővebben l. Tusculum – Lexikon 680.

Az antik költők közül a két legjelentősebb epikusra, Homéroszra és Vergiliusra hivatkozik. Homérosz Iliászából vett képpel él a Peneiosz leírásakor: „... e szép víz/ áradatával a Peneioszba folyik, de ezüstös-/ forgatagú Peneiosszal mégsem vegyül egybe,/ csak szintjén szaladoz s valamint az olaj tovaömlik/ mert hisz az esküevő szent Sztüxből árad e forrás.” (Il. 2. 751-755, Devcséri G. ford.)

Vergiliust az Antenorra való utalásnál csak mint insignis poetát említi, ám nem nevezi meg. Itt az Aeneis következő soraiból merít: „Antenor potuit mediis elapsus Achivis/ Illyricos penetrare sinus atque intuma tutus/ regna Liburnorum et fontem superare Timavi,/ unde per ora novem vasto cum murmure montis/ it mare proruptum et pelago premit arva sonanti./ Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit/ Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit/ Troia, nunc placida compostus pace quiescit.” (Aen. 1. 242-249.) – „Anténor mehetett, az achív dárdák közepéből/ illyr révbe jutott, biztonságban van a földön,/ és a liburnok közt, a Timavus torkolatánál,/ honnan a hegy mélyébe zúgva credt a kilenc ág,/ és tengerbe siet hosszan letarolva a földet,/ arra Patáviüm épül, néki a városa megvan,/ teucer fegyver függ a szögön, s nevet adva a népnek.” (Kartal Zs. ford.)

Aethicus Ister⁴³ – e néven egy Kozmográfia maradt ránk, ami bizonyosan nem az istriai Aethicusnak Hieronymus egyházatya által görögből lefordított munkája, amint ezt a bevezető állítja. Szemlélete alapján eszméit az ír kultúrkörből merítő későbbi, misztifikáló írás szerzője nagy valószínűség szerint Virgil (írül Feirgil) Salzburgi püspök (megh. 784), aki Bonifaciusnak, a germánok apostolának földrajzi világmérete ellen polemizál.

Otto Frisingensis⁴⁴ (1111/15-1158), Barbarossa Frigyes nagybátyja, 1138-tól Freising püspöke, III. Konrád és Barbarossa Frigyes tanácsadója. A kiváló történetíró és történetfilozófus révén kezdett Németföldön a skolasztika elterjedni. Világkrónikát írt *Chronica sive Historia de duabus civitatibus* címmel, kortörténeti munkája a *Gesta Friderici*.

Kortársai közül Aeneas mint a görög és latin történelemben igen jártas férfiút említi Nicolaus Sagundinust (1400/10-1464), aki 1434-től Velence szolgálatában állván többször került kapcsolatba korának egyházpolitikájával (1438-ban Firenzében, a zsinaton tolmácsként tevékenykedett). 1453-ban, röviddel a város elfoglalása előtt Konstantinápolyba utazott mint a Signoria megbízottja. Aeneas kérésére 1456-ban elkészítette a törökök történetének rövid foglatát és uralkodók listáját tartalmazó *De origine et gestis Turcarum* című munkáját, amely az oszmán történelemnek feltehetően legrégebbi nyugati szerző tollából származó áttekintése.

II.

Aeneas Sylvius Piccolomini: Európa

IV. fejezet

A törökök eredetéről, terjeszkedéséről, életmódjáról és erkölcséről

Látom, hogy korunkban nem csupán számos író és költő, hanem történetíró is azon tévedésben él, hogy a törököket a trójaiak nevével nevezi meg. Úgy hiszem, ezeket azon tény indította erre, hogy a törökök tartják hatalmukban Tróját, amit a trójaiak laktak: ám azok Krétáról és Itáliából eredtek. A török nép szkíta és barbár, és ennek eredetéről s terjeszkedéséről – és tűnjék bár úgy, hogy eltérek szándékomtól – nem látom feleslegesnek szólni, mivel a mi időnkben oly nagyon megsokasodott az emberek ezen nemzetsége, hogy Ázsiát és Gö-

⁴³ Aethicus Isterről bővebben I. Tuscolum – Lexikon 9.

⁴⁴ Otto Frisingensisről bővebben I. Tuscolum – Lexikon 373.

rögországot birtokolván a latin és keresztény népeket széltében rettegésben tartja. Az elbeszélés a trákok történetét is feltárja, akikről a nyelvüket eltanulták.

A törökök (miként Aethicus, a filozófus hagyományozza) honi lakhelye a Piricheus hegyeken s a Taraconta szigeteken túlnan, az északi, termékeny földdel szemközt, azaz az Északi-óceán mellett volt: a nemzet (maga) kegyetlen, gyalázatos és minden paráznaságban és bujálkodásban feslett. Megeszik, amitől mások undorodnak, az ígásbarmok, farkasok és keselyűk húsát, s az elvetélt emberi magzatoktól sem tartóztatják meg magukat. Egyetlen ünnepnapot sem ülnék, kivéve augusztus havában a Saturnaliát. A római főhatalomról inkább hallottak, semmint érezték azt, s noha Octavianus Augustusnak arany littoriusban adót fizettek, ezt mégis önként tették. Ugyanis amikor a szomszédos területeket körös-körül arra kényszerítette, hogy neki évi adót fizessenek, úgy vélték (scil. a törökök), hogy a napoknak s az időknék új istene született, és évenként ajándékot küldtek neki.

E nemzet a történetíró Otto tanúbizonysága szerint, midőn a frankoknál Pippin, Frigyes császár ősatyja uralkodott, a Kaszpi-torkolatból elindulván vad harcban összezapott az avarokkal (akiket korunk magyaroknak nevez) – mindkét oldalon jelentékeny veszteségeket szenvedvén. Ezt követően Pontuson és Kappadókián átkelvén lassanként beszivárogtak a többi környező néphez, rablók módjára bizonyos titkos portyázásokkal követelvén maguknak az uralmat, s miután jó néhány hegyet és kedvező fekvésű védfalat elfoglaltak, hogy onnan alkalomadtán könnyen betörhessenek, olyannyira felemelkedtek, és elbizakodtak lelkükben, hogy már nyíltan s egyenlő hadiszereccével harcolnak szomszédaik ellen a föld birtokáért. És végül az idő múltával nem csupán Pontust és Kappadókiát, hanem Galatiát, Bithyniát, Pamphyliát, Pisidiát, mindkét Phrygiát, Kilikiát, Carest és a Kisázsianak nevezett területet is elfoglalták egészen a Ión-tenger partvidékéig és a Görög-tenger partjáig; nem egy meghatározott vezért követvén (hanem) ki-ki más és más vezérek parancsnoksága alatt – mintegy pártonként.

E nemzetből (amint nekünk a görög és latin történelemben felettebb jártas férfiú, Nicolaus Sagundinus írta) körülbelül százhusz évvel ezelőtt az akkoriban szerény vagyonú s a közemberek között ismeretlen nevű Ottomanus a gyűlevész katonaságból lázadással nem csekély csapatot toborozván szerte kalandozni kezdett, s kezdte nem csupán a maradék keresztényeket zaklatni, hanem még a saját nemzetéből való emberek ellen is fegyveres támadást intézett, s őket leigázta. Törökvései visszavonást szívtottak a török vezetők között, ami kényelmes pályát biztosított számára. Ugyanis míg azok kölcsönösen egymást marcangolták, ő, mivel mindenünnen csatlakoztak hozzá mindazok, akik természetüknél fogva mohón vágytak a zsákmányra és a rablásra, rövid idő alatt tekintélyre és hírnévre tett szert, nem kevés várost kerített – részint erőszak, részint viszálykodás által – hatalmába.

Ottomanus helyébe fia, Orcanes lépett, aki az atya által megkezdett ügyet könnyedén folytatta, s meglehetősen növelte is. Őt fia, Murat követte, aki – mivel két, a hatalom birtoklásán viszálykodó görög közül az egyik attól félt, nehogy a másik legyőzze, őt hívta segítségül – a törökök közül elsőként ment át Görögországba, ahol szántszándékkal elnyújtván a háborút, miután észlelte, hogy mindkét fél – minthogy erőik ellanyhultak, s felemészthetők – megtört és ellankadt, hajóit (amint mondják) megfordítván fegyvercit minden különbségtétel nélkül alkalom szerint ellenük fordította. S miután Callipolis városát elfoglalta, amely igen alkalmas helyen fekszik a Chenronesuson, a Hellespontus tengerszorossal szemben, nem habozott, hogy nyílt háborúval támadja meg a többi görög várost, és hogy nyilvánosan magának s utódainak ígéretet tegyen a görögök feletti uralomra; és Thrákia nagy részét, mivel jóformán senki sem mert neki ellenállni, hatalma alá hajtotta.

Életét befejezván két fiút hagyott maga után, Solmant és Pazaitest. Solmant rövid idő múltán elragadta a halál, s az egész állam Pazaitesre szállott. Ő a szerencse kedvező fuvalatát kihasználván újonnan szerzett országa határait olyannyira kitolta, hogy szinte egész Thrákiát – Perát és Konstantinápolyt kivéve – Thesszáliát, Macedóniát, Phocist, Boiothiát s Attikát nagyjából elfoglalta. A mysusokat, illíreket és triballusokat is meggyengítette gyakori

betöréscivel. Konstantinápolyt pedig minden földjétől, külső területétől és ékességétől megfosztotta: oly hosszú és súlyos ostrommal gyötörte, hogy a polgárok a megmenekedés reményét feladván a megadással kezdtek foglalkozni, s ezt kétségkívül kérték, és e felettebb ádáz ellenség hatalma alá is kerültek volna, ha Tamerlanes, a szkíták ama igen hatalmas királya rohanó folyam-szerű, mindent letaroló s elpusztító betörésével s támadásával magát Pazaitest, aki megkísérelt útjába állni s ellene tusakodni, miután egy nagy csatában és hatalmas öldöklés után legyőzte, nem ejtette volna foglyul Ázsiában. Ez ama Tamerlanes, a nemzetek rettenete, akiről úgy tartják, hogy seregében egymillió-kétszázeczer ember volt, Xerxes(é)nél és Darius(é)nál nagyobb (sereg), akinek hadairól úgy tartja a hagyomány, hogy folyókat száritották ki. Magát Isten haragjának szokta volt nevezni, s e név mögött nem maradt el kegyetlensége sem. Ázsia sok ragyogó városát lerombolta, az embereket mintegy baromként mészárolta le, sem az életkorra, sem a nemre nem tekintvén nem irgalmazott. Damaszkuszt, Szíria legragyogóbb városát kirabolta és felgyújtotta. Mikor reggelizett, a bilincsbe vert Pazaisnek azt parancsolta, hogy mintegy kutyaként asztala alatt egyék, amikor pedig lovára kívánt felszállni, zsámolynak használta.

Pazaites pusztulása után annak fiai, akik igen sokan voltak, a görögök hatalmába kerültek, amikor a veszély elől menekülni kívánván Thrákiába igyekeztek átkelni. Calapinus azonban, akit mint legidősebbet a görögök elengedtek, mégis megkapta atya országát. Ellene bocsátkozott csatába összevont seregekkel Zsigmond, Magyarország királya, aki nagy vereséget szenvedvén táborát s hadi málháját hátrahagyta, mire a keresztények soraiban szörnyű mészárlást vittek végbe. Iohannes, Burgundia hercege e csatában fogságba esvén sok arannyal váltotta meg szabadságát.

Miután Calapinus meghalt, fiától, Orcanistól zsenge ifjú korában nagybátyja, Moyses ragadta el országát és életét, aki röviddel ezután fiú utód nélkül távozván az életből fivérét, Mohamedet hagyta hátra örökösül. Ő az igen bátor, harcias és (amint korábban mondtuk) a Dunán túlra nagy területen uralkodó valachus nemzetekre, akiket háborúban meggyengített, súlyos adóterhekkel rőtt. Ázsiában a törökök jó néhány kiskirályt fegyverrel levervén azokat országuktól mindenestül megfosztotta; az uralma alatt élő keresztényeket szerfelett keményen gyötörte.

Mohamed halála után fiát, Muratot, aki ez idő tájt Ázsiában időzött, s atya halálát hallván megkísérelt Thrákiában átkelni, a görög császár ebben soká meggátolta, és a Pazais fiai közül megmaradt Mustaphát küldte el, hogy megszerezze az uralmat, s őt igen jelentős hadcróval követte: ám Mustaphát harcban legyőzve és megölve Murat győztesként megszerezte az egész országot és Thesszalonikét, Görögország jeles városát, amely akkoriban Velence birtoka volt, erőszakkal elfoglalva s ostrommal bevéve teljességgel kirabolta, majd ezen győzelem által megnövekedve Epirust és Aetoliát, e jelentékeny tartományokat többi országához csatolta. Az illírek földjeit dúlván sok várost erőszakkal bevett, kirabol és felgyújtott. Nemzetének szokása szerint a lehető legtöbb feleséggel élt házasságban, akik közé nőül vette Szerbia despotájának, Györgynek a leányát is. Nem sokkal ezután, megféleklvezvén a rokonságról, ellene vezetett hadat. György, nem bírván oly erőhatalommal, mint veje, a dühöngő ellenségtől félvén fiai közül egyet hátrahagyott, hogy az védje meg őrséggel Synderoniát, feleségével, többi gyermekével, s nemzetének papjaival Magyarországra menekült. Synderoniát mégis elfoglalta, és kirabolta (scil. Murat). A despota fiát megvakíttatta, György pedig hazájából elúszva sokáig élt számkivetésben a magyaroknál. A már fegyvereiről híres Hunyadi János Szerbiába seregével gyakran betörve számos vereséget mért a törökökre, s vezércikkel csatában csapott össze. S noha Szerbia nagy részét visszaszerezte, mégsem származtatta vissza az egészet Györgynek, sokat adott barátainak (is). Nem jogtalanul, mivel saját vitézségével verte vissza az ellenséget, és gyanús volt György hűsége is, aki a magyarok s a törökök között állva majd ezeket, majd azokat csapta be. A vallás dolgaiban azonban sem a római egyházra nem hallgatott, sem Mohamed törvényét nem követte.

IX. fejezet

Macedóniáról, annak városairól, folyóiról, hegyeiről s más ott történt dolgokról

Thrákiához kelet és dél felé a legközelebb a hajdan nagy kiterjedésű birodalom felett uralkodó Macedónia kapcsolódik, ami két tenger, az Égei és az Adriai között terül el. Déli oldala Thesszália és Magnesia hátát védi, keleti része felől Paionia és Paphlagonia terül el, s noha maguk a területek később a macedónok fennhatósága alá kerültek, Macedóniához csatoltattak. Epirus is érinti Macedóniát az illír föld felől egyrészt délről, másrészt keletről határolván azt. Dyrrhachium, a régi város az Adriai-parton fekszik, a Chersonesusról, ahol alapították, nyervén a nevet; egykor Epidamnusnak nevezték, s hajdan a corcyreusok alapították. Lejjebb nem messze volt a felettebb kiváló törvényekkel alapított Apollónia, amely Augustus császár tanulmányáról – aki ott tanult görögül – lett nevezetese.

A tenger másik partján fekszik Thesszaloniké, a hajdan hatalmas város, melyet egyfelől Pál apostol levelei, másfelől Nagy Theodosius hirtelen és engesztelhetetlen haragja tett híressé. Feldühödve ugyanis az ottani bírák meggyilkolásán, az egyébként szerfelett kegyes császár megbízást adott a város teljes népének lemészárlására; a hagyomány úgy tartja, hogy tizenegyezer férfit gyilkoltak le. Ambrosius, Milánó püspöke nem hagyta czen oly kegyetlen gaztettet feledésbe merülni. Megtiltván a császárnak, hogy a templomba belépjen, arra kényszerítette, hogy megbánást tanúsítson. A hatalmas császár nem vonakodott magát (scil. Ambrosius) ítéletének alávetni. Erre azon törvény lett kihirdetve, hogy azt az ítéletet, amit egy ember halála felől hoztak, harminc napon belül ne hajtsák végre. Plinius úgy hagyományozza, hogy a város szabad alapítású volt. Strabo határozottan állítja, hogy alapítója Philippos, Sándor atyja volt, s mindketten Macedóniának rendelték alá. Andronicus, Manuel konstantinápolyi császár fia a területen kapta meg örökségét, végül pedig bátyja, Iohannes gyűlölködése miatt, aki az uralomban atyja helyére lépett, átadta azt Velencének. Murat, a törökök császára (amint korábban említettük) ezt elragadta (scil. Velencétől), s Macedónia többi részét egészen Paionia hegyeiig, amit csak Albániának neveznek, hatalma alá vette.

Különös a dolgok változása, s illékony az emberi hatalom dicsősége. Ez ama Macedónia, amely két királyáról nevezetes, és Thrákiát legyőzve hatalmát kiterjesztette Ázsiára, Armeniát, Ibériát, Albániát, Kappadokiát, Szíriát, Egyiptomot, Taurust és a Kaukázust leigázta. Ez uralkodott Baktrában, a médek s a perzsákon, és miután az egész keletet birtokolta, India felett is győzedelmesen Liber atya és Hercules nyomdokain járva körbehordozta hadijelvényeit. Ugyanez a Macedónia korunkban a törökök mélységesen ocsmány nemzetének van alávetve, akik arra kényszerítik, hogy nekik adót fizessen, és szerfelett nyomorúságos igát hordozzon.

Korunkban Magnesiát és Thesszaliát is lerohanták a török hadak. A legnevezetesebb hegyek, az Olympos, a Picris és az Ossa: ezeken kívül a Pindus és az Othrys, a lapithák hajdani lakhelye a törökök hatalmának engedelmeskedik, akik (scil. a lapithák) Plinius határozott állítása szerint hajdan hetvenöt várost birtokoltak.

Az egész Pencust, amely Thesszália folyói közül a leghíresebb, a törökök uralják, a folyó Gomphos mellett ered, s az Ossa és az Olympos között egy hegyektől körülzárt ligetes völgyből lefolyván majdnem ötszáz stadiont fut be, s fele hossza hajózható. E folyásán Tempének nevezik, hossza ötezer lépés, az emberi látóhatáron túl jobbról és balról enyhén boltozatos hegygerincek emelkednek a magasba. Belső fénnyel ragyogván odafolyik a Pencus, benne csillogó kővecsekkel, partjain kies pázsittal, s zengő madárdallal. Magával ragadja az Eurotas folyót, ám nem fogadja magába, hanem miután rövid távon olaj módjára maga felett úsztatván hordozta (amint Homeros mondja), lerakja: nem lévén hajlandó czen alvilági, Fúriák szülte vizet saját czüstlő vízzel keverni. Ezt mondja Plinius a Pencusról. A török fegyveresek a keresztényektől számos javakat ragadtak el, ám inkább saját restségünket hibáztatom.

Úgy tartja a hagyomány, hogy Thesszáliának volt egy Graecus nevű királya, akiről Görögország a nevét kapta, s hogy Helenus e területen uralkodott, akiről Helenát is elnevezték. Homeros a thessalusokat három néven nevezi: myrmidonoknak, helléneknek és akhájoknak. Itt a perzsák vereségéről nevezetes a Thermopylai szoros, amely, noha hajdan fel tudta tartóztatni Xerxes támadását, a török hadak elől mégsem tudta elzárni az átkelés lehetőségét.

X. fejezet

Boiothiáról, Thébáról és az ottani szent hegyekről és forrásokról

Thesszália után a kelettől nyugat felé elterülő Boiothia következik, amely érinti az Euboiai-tengert és a Khrisseumi öblöt; Théba jeles voltát szinte minden történetíró említi. Ez a Múzsák szülőhelye a Helikon ligetében, itt van a Kithairon erdős hegye s az Ismenos folyam, a Dirké, az Arethusa és az Aganippe források. Ez volt hajdan Liber atya és Hercules hazája, s ez szülte a hős Epaminondast. Hírnevét tekintve nem marad el ezen állam Athén mögött, ez a mi időnkben Théba kicsiny vára, amit az elmúlt években Boiothia többi részével együtt a törökök elfoglaltak.

XI. fejezet

Hellaszról, amelyet Görögországnak vagy Attikának is neveznek

Hellas következik, amit a miénk Görögországnak neveznek: a régiek aktének, azaz földnyelvnek hívták. Majd a nevet megváltoztatván Attikának mondták. Homeros Attika összes lakóját athéninek nevezi, mivel (akkor még) nem épült meg Megara. Attika és Boiothia egészen az Isthmosig terjed, ahol azon oszlop volt, amelyen ezen felirat állott – a Peloponnesos felé néző részén: Ez a Peloponnesos, és nem Iónia. A Megara felé tekintő részén azonban: Ez nem a Peloponnesos, hanem Iónia. Ugyanazok voltak ugyanis az attikaiak és az iónok, akik mivel a peloponnesosiakkal a határok felett igen gyakran perlekedtek, mégis arra jutottak, hogy ezen oszlopot – a rómaiak egyetértésével – felállítsák.

Attikát, noha sziklás és terméketlen, a legtöbben mégis csodálatos dicséretekkal magasztalták, s az e területet birtokló és héroszokat szülő istenek lakóhelyének mondták. Itt hajdan felettébb nevezetes volt az athéniek állama, amely nem szorul rá semmiféle dicsőítésre: oly ragyogó volt a hírneve. Ugyanez a mi korunkban kicsiny város képét mutatja. Mégis azon a sziklán, ahol Minerva csodálatos temploma állott, van a Görögország-szerre nevezetes fellegvár – így nevezik egyrészt az alkotás nagysága, másrészt nehezen elfoglalható volta miatt: ezt egy bizonyos firenzei ember átadta Mohamednek, mivel, noha könyörgött a latinokhoz segítségért, semmiféle támogatásra nem talált. A mezőségeket azért adta át neki, hogy ott élje ismeretlenségben életét.

XII. fejezet

A Peloponnesosról, annak alakjáról, az Isthmosról és a Murat által lerombolt examiliumi falról

A Peloponnesos határos Attikával, és hajdan egész Görögország fellegvárának mondták. Ugyanis az ott lakó nemzetek nemessége és hatalma mellett maga a földrajzi helyek fekvése jelöli ki elsőbbségét és főhatalmát. Sok öble és kiugró magaslat van: valamint jeles és igen nagy városai, a Chersonesus maga a helyek változatossága miatt kellemes. Alakját platán-

levélhez hasonlóan mondták, szélessége és hosszúsága szinte azonos. Keletről nyugat felé ezerötven stadion a kerülete, avagy a körvonala, a határok elhagyásával (amint Polybios véli) négyszer stadiont foglal magába, Artemidoros ehhez még négyszázat hozzáad, akivel Plinius egyetérteni látszik, Isidorust követvén, mint szerzőt. Ugyanő azt mondja, hogy a földet két tenger fogja közre, az Ión és az Égei. A szorost, ahonnan kiindul, Isthmosnak nevezik, s ennek szélessége ötezer lépés. Ezen szorost megkísérelte keresztülsátni Demetrius király, a dictator Caesar, a princeps Caius és Domitius Nero egy szerencsétlen vállalkozással (amint ez mindannyiuk halálából nyilvánvalóvá vált). Itt volt Corinthos hírneves tartománya.

A görög fejedelmek, miután a törökök hatalma Európába behatolt, a szoroson át tengertől tengerig egy falat vontak, s elválasztották a Peloponnesost Görögország többi részétől, s a falat Examiliumnak nevezték. Ezen tartományt a latinok ma Moreának hívják. Ez magába foglalja Akhaiát, Messeniát, Lakonikát, Argolist és Arkádiát, amely a félsziget középső része: Murat, miután elfoglalta Thesszalonikét, leigázta Boiothiát és Attikát – kivéve az athéniakat –, eljutott egészen az Examiliumig, s miután megremítette a görögöket, lerombolta a falat, évi adót kényszerített ki, s a magukat megadó peloponnesosiak felett megszerezte az uralmat. Ám midőn a magyarok Iulianus Szent Angyal bíbornok sürgetésére a törökök ellen fegyvert ragadtak, és mivel számos szerencsés csatát megvívtak, tovább fenyegették és szorongatták az ellenséget: Constantinus, aki ezután Konstantinápolyban uralkodott, s ott is ölték meg (amint korábban elmondtuk), a provincia despotájaként önértében bízva nem habozott a törököknek az adófizetést megtagadni, s az Examiliumot helyreállíttatni. Ezért a későbbiekben nagy pénzbüntetéssel sújtották, és az Examiliumot ismét lerombolták, midőn a győztes Murat Várnánál szétverte a magyarokat.

Miután Konstantinápoly bevételét, az albánok, akik igen nagy számban laktak a Peloponnesost, fegyvert ragadván arra törekedtek, hogy Demetriust és Thomast, Constantinus fivéreit kivessék az uralomból, egy bizonyos jelentéktelen nemes görögöt emelvén a királyi méltóságra. Mindkét fél Mohamedhez esedezett segítségért. Neki a nemesebb fél (kérése) tűnt jogosabbnak. Demetriusnak és fivérének az albánokkal szemben segítséget nyújtott, s az albánok legyőzve korábbi uraiknak engedelmeskedtek. Mohamednek tizenhét ezer aranyat fizetett adóba Thomas, (aki) noha örökölt jogán magát császárnak nevezhette volna, hiszen ősci hosszú időn keresztül uralkodtak volt a görög népen, Mohamedtől való félelmében mégis lemondott a címről. Midőn Callixtus pápa uralkodása kezdetén a törökök ellen felhívást intézett a keresztény uralkodókhoz, Thomas úgy vélte, hogy a törökök uralmát kétségkívül meg fogják dönteni, s megtagadta Mohamednek az adófizetést. Mikor azonban észrevette, hogy a véghezvitt tettek nem oly nagyszerűek, mint a (mondott) szavak, adóját befizetve még hozzátett ajándékokkal engesztelte ki Mohamedet. Most azonban, (ha igaz a hír, amely ezen napokban érkezett) mivel megszegte hűségét, nagyobb büntetést volt kénytelen elviselni, Mohamednek teljességgel alá lett vetve, s az egész Peloponnesost a török birodalomhoz csatolták.

A Peloponnesos szorosán át Görögország többi része felé kilépővel Strabo és Plinius hagyományozása szerint Attika, Ptolemaios szerint Achaia fekszik szemben, melynek határait így írja le: nyugat felől Epirust, észak felől Macedóniát és az Égei-tenger egy részét helyezi el. Kelet felé ugyanezen tenger határait teszi egészen a suniumi hegyes magaslatokig. Dél felőli partján az Adriai-tenger van, amelybe az Akhelous folyó torkollik a Korinthuszi öbölben. Ha ez így van, akkor maga Akhaia Attikát, Boiothiát, Phocist, Thesszaliát, Magnesiát, Actoliát és Acarnaniát foglalja magában. Azonban ugyanazon Ptolemaios más helyütt a Peloponnesos mediterrán államait felsorolván azt mondja, hogy Elis, Bura, Helena és Pherea Akhaiában vannak, és határozottan állítja, hogy maga Akhaia a Peloponnesoson belül fekszik. Most pedig, miután munkánk céljának megfelelően a peloponnesosi és attikai dolgokat röviden előadtuk, nyugat felé igyekezünk.

XIII. fejezet

Acarnaniáról és a Iohannes Vintimilius által ott végbevitt emlékezetre méltó pusztításról

Az Epirus és Boiothia között elterülő Acarnania tűnik előbb szemünkbe, amelyhez Actolia vagy kapcsolódni vagy elegyülni látszik. Ezt ma Ducatusnak nevezik. A siculus nemzetiségű Iohannes Vintimilius leányát Acarnania despotájához adta nőül. Ezt követően a törökök szorongatták Acarnaniát, és (scil. Iohannes) véjét ostrom alá vették, mire ő kicsiny lovascsapatával átkelt a tengeren, lerohanta az ostromlókat, és emlékezetre méltó pusztítást vitt végbe. Ugyanis kicsiny csapattal hatalmas seregeket futamított meg, s megmenekedést nyújtott vejének. Ő (scil. a vő) azonban, minthogy nem sokkal később a törökök csellel elfogták, elcseszette országát: úgy mondják azonban, hogy Epirust még mindig az ő nevében tartják hatalmukban.

XIV. fejezet

Epirusról, amely Theopomus hagyományozása szerint tizennégy nemzetet egyesített magában, arról, hogy Paulus Aemilius római hadvezér ott hetven várost teljességgel feldúlt, s hogy az Ambraciumi öbölben Augustus császár az attikai háborúban legyőzte Antoniust és Kleopátrát

Epirus, az Acroceraunumi hegyek nyugati részén kezdődik, s kelet felé egészen az Ambraciumi öbölhöz húzódik háromszázstadionnyi területen. Ptolemaios úgy hagyományozza, hogy keleti része Macedóniához kapcsolódik: keleti oldaláról úgy tartja, hogy Akhaiához – egészen az Akhelous folyó partjáig –, a nyugatiról pedig, hogy az Ión-tengerig ér el. Strabo ugyanezen tengert Ausoniumnak nevezi. Theopomus hagyományozása szerint Epirusban tizennégy nemzet élt, amelyek közül a legnevezetesebbek a khaonisok és a molossusok voltak. Az országot ugyanis hajdan bizonyos khaonisok, később pedig a molossusok tartották hatalmukban, akik királyaik rokonsága révén az Aiakidák véréből születtek, s csodás módon megsokasodtak; az ő uralmuk alatt nagy tekintély volt a régi és nemes jóshelynek, Dodonának. A hagyomány úgy tartja, hogy a föld tengerpartja gazdag és termékeny. Hajdan sok város és kiválóan megerősített település volt Epirusban. Am a rómaiak ellen harcoló népek felkelései miatt a provinciát feldúlták. Polybios arról tudósít, hogy Paulus Aemilius hadvezér Epirus hetven városát teljességgel elpusztította, miután legyőzte a macedónokat, és a perzsa királyon is felülkerekedett. Ezek közül legnagyobb számban a molossusok városait rombolta le, s százötvenezer embert hajtott rabszolgasorba. Plinius Veronensis ezen pusztítást a macedónoknak tulajdonította, s még két város lerombolását tette hozzá. Úgy hiszem, hogy Plinius, mivel a macedónok az epirusiak felett uralommal bírtak, mindkét népet egy név alatt foglalta össze.

Epirusnál zajlott a viszály (tárgya) miatt emlékezetes actiumi csata, amelyben Augustus Császár tengeri harcban legyőzte Marcus Antoniust és vele együtt Egyiptom királynőjét, Kleopátrát. Ugyanis ezen csapásban ő maga (scil. Kleopátra) személyesen jelen volt, és részt vett: ezért a győztes Augustus az Ambraciumi öbölben várost alapított, és annak a Nikopolis, azaz a győzelem városa nevet adta. Az Ambraciumi öböl torkolata csak kicsivel nagyobb, mint négy stadion. Kerülete háromszáz stadiont ölel fel, minden oldalról igen kiváló kikötési lehetőséget nyújt. A belépőknek hajdan szemébe tűnt jobb felől Acarnas görög lakossága és az actiumi Apollón templom, amely egykor a dombról a torkolat felé kiemelkedett, s alatta síkság terült el. Kapott napfényt és volt kikötője, ahol Caesar tizenkilenc hajót helyezett el tized címén az egyvezőstől kezdve egészen háromevezősközig (scil. hajókat) hozzáteve. Balra pedig Nikopolis és Epitaurus tartománya Kassiopé van, amit a mi korunk „Szűk-

Epirusnak” nevez. Ennek a partja táján néhány évvel ezelőtt a Villamarina nevű királyi hajóhad parancsnoka a velenceiek háromevezőseit üldöztetve elfogta, és felgyújtotta azokat. Strabónak úgy tűnt, hogy ugyancsak a parton az Acroceranumi hegycsúcsnál ér véget az Adria avagy Adriai-tenger hajózása, s kezdődik az Ión-tenger – Strabo az Ausoniai-tengert azonosnak látja az Ión-tengerrel, mivel határozottan állítja, hogy Epirus partját az Ausoniai-tenger mossa.

XV. fejezet

Albániáról, a Dyrrhachium és Apollónia közötti területről

Amit ma Albániának neveznek, s nyugati irányba terül el, hajdan Macedónia része volt; és előadtuk, hogy ott volt Dyrrhachium és Apollónia, ezek az ősi időkben nem jelentéktelen városok. E nemzet nyelve sem a görögök, sem az illírek számára nem ismert. Úgy hisszük, hogy az emberek ezen törzse hajdan Albániából jött, amelyről azt tartják, hogy az ázsiai Szkítiában van, és Colchissal szomszédos; miként a barbár nemzetek beözönlése gyakorta elfoglalta Görögország és Itália tartományait.

E földön hatalommal bírt Camusa, aki noha keresztény szülőktől származott, kevésbé volt állhatatos a katolikus hitben, és hajlott Mohamed esztelenségére. Ám amilyen könnyedén Krisztust elhagyta, oly könnyen vetette meg Mohamed vallását is. Visszatért ugyanis atyái törvényéhez, s noha mindkét vallást megvetette, s egyik iránt sem volt hűséges, mégis inkább keresztényként, semmint törökként akart meghalni; kevésbé Konstantinápoly pusztulása után betegség oltotta ki az életét. Örökségét a nemcs születésű Georgius Scanderbechius kapta meg, aki szinte egész életét a Krisztusért való harc miatt fegyverben töltötte, a törökök számos nagy seregét győzte le, és semmisítette meg a háborúban, s azon területet valamely módon egymagában megtartotta Krisztus evangéliumában, noha ma úgy tartják, hogy azt a területet mindenünnen ellenséges fegyverek támadják, s nagyrészt elhagyatott. Alphonsus király gyakran küldött katonákat Albániába, s a hatalma alá visszaszerzett Trója városát védte a törököktől. Scanderbechiusnak fivéréből származó unokaöccsét, mivel a török oldalnak szívességeket tett, s nagybátyja ellen cselt vetett, elfogatta, és Alphonsushoz küldetve az börtönbe vetette. Callixtus római pápa sem csekély pénzbeli segítséget küldött Scanderbechiusnak.

Valona Albániának egy nem túl nagy, a tengerparton fekvő városa, ahol a legrövidebb az átkelés Italiába. Ezt a törökök közül elsőként Pazaites foglalta el. Lázongásai miatt Murat magának visszaszerezte azt.

Nem tudom, mily balsors fenyegeti Italiát.

XVI. fejezet

Az illír nemzetekről, a manicheus eretnekekről és az asszonyokról, akik gyengélkedésük után meghatározott ideig a szerzetesekkel együtt maradnak

Albánia után a nyugat-kelet irányban lakó illír nemzetek következnek. Az emberek e fajtáját korunk szlávoknak hívja, egyeseket bosnyákoknak, másokat dalmatáknak, megint másokat horvátoknak, istrusoknak és carnusoknak neveznek. Az észak felé elhelyezkedő bosnyákok (területe) befelé, Pannónia irányában fekszik, a többieké pedig, akik a tenger felé helyezkednek el, egészen a Timavus forrásáig nyúlik, erről Ausonia, arról Pannónia felé tekintenek. A Timavus pedig az Adriai-tenger legbelsőbb öblébe fut ki, amelynek forrásáról Strabo azt írja, hogy a tenger anyjának nevezik.

Boszniában a nemzet királya, Stephanus despota (ugyanis megszokták, hogy így nevezzék királyaikat), noha Krisztus vallását követi, sokáig megtagadta a kereszttség szentségének felvételét. Ám miután az elmúlt esztendőben magához hívatta Iohannes Szent Angyal bíbornokot, akiről gyakran tettünk említést, és ő megkeresztelte, s helyes módon beavatta a mi szentségünkbe, háborút indított a törökök ellen (akikhez korábban szövetség kötötte). Erősen állítják, hogy most egy kissé ingadozik.

E területen szerfelett sok eretnek van, akiket manicheusoknak neveznek; felettébb gonosz emberfajta, akik azt hirdetik, hogy a dolgoknak két eredetük van, más a rossz, és más a jó dolgoké. Sem a római egyház főségét nem tartják, sem pedig Krisztusnak az Atyával való egységét és egylényegűségét nem vallják. Azt mondják, hogy ezeknek a kolostorai a hegyek rejtett völgyeiben helyezkednek el, ahol a betegeskedő asszonyok – arra az esetre, ha meggyógyulnának – fogadalmat tesznek Istennek, hogy egy meghatározott ideig a szent férfiaknak fognak szolgálatot teljesíteni. Meggyógyulván férjük engedélyével beváltják fogadalmukat egy előre meghatározott ideig a szerzetesek között élván: ezen eltévlyedést sem az Apostoli Szék semmilyen dekrétuma, sem pedig semmilyen keresztény fegyver nem tudta eltörölni. Isten, hogy minket próbára tegyen, eltűri, hogy az eretneknek uralkodjanak.

XVII. fejezet

Dalmáciáról, Horvátországról és arról, hogy hol van Liburnia

Dalmáciában Stephanus a raguzaiakat nagy pusztításokkal gyötörte birtokolván a bosnyákok és a dalmaták feletti fővezérséget s megfertőztetvén a manicheusok mérgétől, noha a cselvetés által elfogott keresztényeket gyakran a törököknek adta el, mégis követeket küldött Rómába, és nem restellte az Apostoli Szék segítségét kérni: azon háború költségeit kérvén a keresztényektől, amit a keresztények ellen viselt. És voltak, akik fülükhöz engedték cinc felettébb istentelen szavakat.

Horvátországban volt egy ausztriai asszony, aki – noha származására nézve alacsonyabb rangú volt – jelsz erkölcseivel és szép küllemével kiérdemelte a gróffal kötendő házasságot: s míg, hogy kedvét töltse, egyik kastélyból a másikba lovagolt, a törökök egy hirtelen betörés alkalmával elragadták, és jó ideig maguknál tartották fogva. Végül férje türelmetlensége folytán nem csekély mennyiségű aranyért kiváltotta.

Talán azt kérdezhetné valaki, vajon hol hagytuk el Liburniát, amiről a neves költő említi, hogy azon az Itáliába igyekvő Antenor áthaladt. Olyannyira össze vannak zavarva a tartományok határai, hogy sem a régiket nem könnyű felderíteni, sem pedig az újakat nem tudja senki elkülöníteni. Plinius azt mondja, hogy Liburnia határa Dalmácia kezdete, s hogy ott van a márványáról is híres Tragurium; valamint Salona tartománya is, amely kétszázhuszonkétezer lépésre volt Iaderától – Iadra pedig százhatvan (ezer lépés) távolságra van Polától. Ebből következik, hogy a horvátok és a dalmaták között volt a liburnusok lakhelye, és talán a horvátok – ez a nép új neve – szállták meg a liburnusok helyét. Számunkra legyen elég az, hogy ezt előadtuk. Ha valaki biztosabbat kíván tudni, lapozza fel a régi szerzőket. Ptolemaios Liburniát, Dalmáciát és Illíriát egyaránt egybeveszi, s azt mondja, hogy észak felől Pannónia fekszik Liburnia mellett, keletről Felső-Mysia, nyugatról Istria, délről pedig az Adria-part.